

kršćanske misli, posebno značenja što ga je u povijesti interpretacije Aristotela imao averoizam svojim spekulativnim i historijsko-doktrinarnim profilom istraživanja, posebno padovanski averoizam u svom historijskom kontekstu.

U cijelosti, prikazani sadržaj sedam poglavlja, studija i istraživanja neoplatonizma koje donosi F. Romano, profesor Sveučilišta u Cataniji, rezimira nastojanja ovoga autora da rasvijetli neke od značajnih momenata razvojnosti neoplatoničke misli, odnoseći se spram tekovina te misli načinom primjerenim strogoj disciplinarnosti i stručnosti.

LJERKA SCHIFFLER-PREMEC

Eugenio Garin, *IL RITORNO DEI FILOSOFI ANTICHI*,
Napoli 1983, s. 103

U talijanskom historiografskom mišljenju izuzetno mjesto i reflektivni domet ima nemalen opus E. Garina. Poznat po istraživanju talijanske medijevistike i renesansnog razdoblja kojima je uvelike pridonio bogatstvom problematike erudicijom i temeljitošću pristupa, težište interesa ovog autora (posebice uz istraživače kao što su H. Baron, E. Panofsky, P. O. Kristeller) možemo pratiti kroz njegovo nastojanje da cjelokupnu društveno-političku povijest ukorporira u tokove kulturne povijesti. Od prvog antologijskog prikaza talijanske renesanse, 1941, preko djela o talijanskom humanizmu, filozofskoj i znanstvenoj kulturi talijanske renesanse, portreta mnogih istaknutih humanista, Garin zbraja ideje, događaje, značajke kulturnih pokreta od 14. do 18. stoljeća, prikupljajući bezbroj nepoznatih dokumenata, izlažući slabo poznatu građu i vlastite teze u mnogobrojnim raspravama, predavanjima, simpozijima i kongresima.

Osnovni predmet bavljenja Garina jest razmatranje problema odnosa humanizma 15. stoljeća s kulturom ranijih stoljeća, antike, te pitanje kontinuiteta kulture i utjecaja na metode istraživanja i načine mišljenja.

Upravo posljednja Garinova knjiga, *Povratak filozofa antike* što ju je objavio talijanski Institut za filozofske studije, obuhvaća predavanja što ih je ovaj autor održao tijekom 1982. godine.

Tematika šest kraćih tematskih cjelina (I. *Za jednu novu biblioteku*; II. *Novi tekstovi i novi prijevodi*; III. *Za novu »historiju« antike filozofije: životi filozofa*; IV. *Najstarija mudrost i hermetizam*; V. *Platonizam i aristotelizam: od comparatio del concordia*; VI. *Stoicizam, epikureizam i skepticizam: k novom utemeljenju znanosti*) obuhvaća razdoblje 9, 10, 13. stoljeća, značenje prodora grčke misli i kulture, posebice značenja i utjecaja Aristotela i Platona na navedene spomenutih razdoblja kroz posredništvo njihovih prijevoda i pre-

rada, pri čemu nije riječ o dva misloca niti o jednoj kulturi već, kroz prizmu Garinova shvaćanja povijesti, o svijetu i vremenu koje se kroz termin *antika* predlaže. Taj podrazumijeva i grčko i rimsko i egiptasko i kaldejsko i hebrejsko i perzijsko mišljenje, sabirući i teologiju i pjesništvo od najstarijih vremena, znanost i filozofiju, pravo, historijsku prozu, arheologiju, tehniku kao i običaje. Takav dijalog s antikom kao sabiralištem sveukupna duhovno-povijesna nasljeđa i životvorne misli, Garinu ne može biti i nikako nije jednoznačno odredljiv, pa je filozofija i politička škola i viša teorijska spoznaja. Takvim pristupom antičkim tekstovima, Garin značenje povijesti, znanja, istine i spoznaje sagledava kao kompleksni fenomen kojemu je korijen mnogo dublji od čisto gramatičkih ili eruditskih potreba nekog vremena, konkretno humanističkog, kako se običava jednoznačno odrediti u historiografskoj znanosti. Otkriće antike, što jest unekoliko poveznica cjelokupne knjige i svih šest studija, posljedica je nove kulture o čemu svjedoče dominantne diskusije 16. stoljeća, a vode se jednako na području historije, umjetnosti, umjetničkoga stvaranja i filozofije. Tako otkriće klasika ili njihovo čitanje nije odredilo novu klimu nego je *krizna* situacija pozvala antiku i zatražila od nje odgovore. Proces koji je trajao tri stoljeća transformirao je ne samo oblik pristupa nego i samu predstavu iznova zadobivene antike, unutrašnji odnos, kako Garin kaže, između sadašnjosti i prošlosti. U tom svjetlu treba sagledavati i značenje cirkulacije tekstova, pojavu mnogobrojnih prijevoda antičkih autora, potrebu za reformom znanja, pluralizam doktrina i potrebu za *novom bibliotekom* kao instrumentom kulturne reforme. Ideja nove enciklopedije kao sinteze znanja postaje koncepcija kulture pa difuzija knjige, nevjerojatno bogatstvo i učestalost izdanja, pojava privatnih knjižnica, kolekcija plemića, kneževa i trgovaca kodeksima, procvat izdavačke djelatnosti humanista, predstavljaju značajno poglavije povijesti moderne misli. Garin se osvrće i na tehniku štampe, bibliografije i kontrolverze nastale oko pitanja riječi i historijskog *concretuma* jezika, kao posljedice upravo pojave humanističkih prijevoda, komentarištkike i parafraza.

Druga je obilježba humanista interes za biografije koje dolaze na mjesto srednjovjekovnih zbirki izreka, kako tumači Garin. *Životi* filozofa postaju dio humanističke kulture; štoviše, te su biografije, prema Garinovim riječima, pomogle u definiranju nove slike filozofa i novog načina pisanja povijesti filozofije.

Hermetičko-okultna tradicija, zbir magijsko-alkemijskih i astroloških vjerovanja odigrao je u toj novoj viziji realnosti i čovjeka značajnu i dalekosežnu ulogu za razvoj znanosti. Garin tumači i hermetičke tekstove koji sadrže dva nukleusa-magijsko-alkemijsko-astrološko obilježje i filozofsko-teologijsku inspiraciju, otkriće hermetičke objave, bitnih za razumijevanje historijskih korijena naznačenih razdoblja, i temeljne promjene koja se zbilja ne samo u filozofskom mišljenju nego i u cjelokupnom sustavu znanja i djelovanja.

Istražujući diskusije oko *novog* Platona 15. st. i sudbine prijevoda, autor tumači interes za velika teorijska, metafizička i teologijska djela i prelaz s moralnog, političkog čitanja na teorijsko, fizičko i metafizičko. Rekonstruirajući platoničku teologiju kao evropsku sudbinu 15. i 16. stoljeća Garin je čita kao ključ otvaranja nove sinteze znanja.

Razlažući središnje teme humanističkog mišljenja, prvenstveno kao izraz novosti antičke istine, autor podvlači utjecaje neprekinute tradicije preko motiva i teza i daje historijsko-kritičku analizu općeg programa humanista u kojem se stječe *libertas philosophandi* kroz brojne škole i smjerove filozofskih učenja koji su ušli u tokove novovjekovne znanosti.

Garin nastoji što više produbiti i razumijevati značenje *filozofskih dijaloga* prošlosti, njihovih programa i konačnih zaključaka iz kojih se kao posebitosti svake škole i svakog misaonoga pravca, svakoga mislioca, zaključuje supstancijalno o temeljnom jedinstvu ali u *novim oblicima i novim kombinacijama*. Tako se stoicizam, epikurejstvo i drugi antički filozofski pravci križaju u refleksiji humanista. Sadržajno i metodološki, Garinovo stajalište-vezivanje dijaloga mislilaca klasika uz etape humanističkih doktrina nije usmjereno tek na puki historijski slijed već i na njihovo uzajamno postojanje: svjedočanstvo rezonantnosti filozofije i života, teorije i djelovanja.

Činjenica da antička djela velikim dijelom prate i čine sastavnicu cijele humanističke kulture kroz brojne verzije izdanja, prijevoda i kompendije govori o prihvaćanju, vrednovanju, teorijskom rasuđivanju i kritičkom postavljanju svijesti jednog historijskoga razdoblja, njegovih težnji i potreba, kao osnova i pretpostavka aktualnosti što je u lancu *novuma* ima duhovna predaja, a time i svrha dijaloga, sučeljenja i supostojanja dvaju vremenski odijeljenih razdoblja. Op-skrbljena referencijama i bibliografskim uputnicima, najnovija knjiga E. Garina verificira autorova istraživanja oko *studia humanitatis* u znaku njegova bavljenja kulturnom poviješću naznačenog razdoblja i njegova shvaćanja žive povijesti gdje dijalog s antikom paradigmatski funkcionira kao vitalni element veze s modernim mišljenjem ili mišljenjem općenito, u kojem se prošlo i sadašnje živom sponom mislećega subjekta dovodi u odnos.

Valja još na kraju reći da ovim djelom Garin zaokružuje nekoliko tema o kojima raspravlja u svojim brojnim ranijim djelima, s izuzetnom stručno-kritičkom valorizacijom povijesti, različitih planova istraživanja, kao što su religija, politika, znanost, da bi sve te teme objedinio u zajedničkoj trijadi: *čovjek-vrijeme-djelo*, zaokruživši time i okvire svoje knjige, male opsegom ali značajne po doprinosu koji nam pruža.

LJERKA SCHIFFLER-PREMEC